

es romanifolkets leder Leif Brodin Larsen er forståelig. ts serie om taternes skjebne i Norge.

og den sjeldne evnen til analyse, er taternes mest kjente og populære talsmann. — Vi er ett folk, og nå må vi stå sammen og kreve vår rett, sier Leif

Foto: BJORN-OWE HOLMBERG

Av FRANK HELGESEN og KJELL PERSEN

Men han gruer seg litt til et liv under Kjell Magne Bondevik og Valgerd Svarstad Haugland. Larsens mistenksomhet mot den nye regjeringen skyldes nok det faktum at taternes gamle arvefiender, kristenfolk og bønderne, er med.

Men det er et lyspunkt: For første gang er taterne kommet på statsbudsjettet. Med 500 000 kroner til kulturformål.

Det store prosjektet er å bli anerkjent som minoritetsfolk i Norge, sier Larsen. Det er et tragikomisk paradoks at så len-

ge vi var forfulgt, tvangsinternert, tvangssterilisert og lobotomert, fratatt arbeid, satt til tvangsarbeid, nektet å drive våre håndverk og vår handel, da var vi hele tida definert som et folkeslag. Nå er den tida forbi, og så er det plutselig ingen ansvarlige som kan ta stilling til det spørsmålet lenger.

Intet hat

Leif Bodin Larsen snakker ugjerne om seg selv og det nærmest ubetydelige intermesset i hans liv. Han var på barnehjem og pleiehjem som barn. Fratatt foreldrene uten vedtak, har han funnet ut.

Larsen er en av dem som med sta selvfølgelighet bare har levd videre på foreldrenes vis. Uanfektet av storsamfunnet har han drevet sin omførselshandel, og hevdet sin bakgrunn med en slags avvæpnende jovialitet.

I hans sterke, men milde ansikt og øyne finnes ikke spor av hat eller bitterhet. Men han brenner for dem som fortsatt gråter. Når han nå kjører sin buss mot enden av livsveien, høster han fruktene av

det: Byråkrati og politikere i Norge forholder seg til Larsen. Romanifolket selv støtter seg til ham. Men ikke uten krangel og oppstyr, selvsagt.

— Vi er nok en underlig forening sånn sett, sier Larsen ærlig. — Snakker du med mange nok medlemmer, vil du tro at de alle har hver sin egen private forening.

— Men vi er ett folk, står Larsen fast med tyngde. — Og nå må vi stå sammen og kreve vår rett. Et stortingsvedtak kan ikke gjøre alt godt igjen, men det er en oppreisning.

Billighetserstatningen kan ikke gi folk livet tilbake, men det er en anerkjennelse og en innrømmelse. At mange tater oppfatter billighetserstatningene som en bønn, synes jeg er forståelig: 50 000–60 000 kroner for et ødelagt liv?

Det er leit at stortingsvedtaket om adgang til billighetserstatning for tater har ført til at hver enkelt person må søke personlig. Dette er svært tungt for mange. De har fortrengt opplevelser fra barndom og livet ellers, og nå må alt sammen rippes opp i rettssalene. Når det gjelder

problemer med statsstøtte, men Leif Larsen er urokkelig på hemmeligholdelsen. Det er fordi svært mange tater var redde for å melde seg inn. De har stått i nok av registre, og det har aldri vært noen god hensikt bak dem.

Styret i foreningen har sverget på at de aldri skal overlate listene til noen instans eller myndighet.

Men stadig flere står åpent fram med at de er av taterslekt. Selvsbevisstheten er i ferd med å våkne, selv om mesteparten av taterkulturen har gått tapt.

Kultursenter

Nettopp derfor er det så gledelig at taterkulturen ser ut til å kunne reddes via Glomdalsmuseet på Elverum. Men det vil koste åtte ti millioner, og vil samfunnet betale den prisen?

Et minnesmerke over en kultur som ble systematisk utryddet, med så stor suksess at det i dag bare er fire menn på rundt 80 år som beviser de gamle håndverksfagene. De gamle mestrer har en — lærling.

Dagbladet

Tidligere artikler:

- Harald leter fremdeles etter fem av bestemorens barn (lørdag 25.10.).
- Tvangssterilisert som 12-åring (søndag 26.10.).
- I slaveleir med barna som gisler (mandag 27.10.).
- Laqt i jern av politiet (tirsdag 28.10.).

feks, seksuelle overgrep mot barn og unge ved institusjoner for taterbarn, krever departementet navn på overgrepene, tidspunkt og overgrepets art. Jeg synes mange av disse sterkt nedbrutte menneskene kunne få slippe å møte, sier Larsen.

Pedofili

— Jeg tror i hvert fall på deres historier, fortsetter han. — Av flere og enkle grunner: Pedofili var et ikke-eksisterende begrep i samfunnet. Institusjonene var lukkede og betjeningen beskyttet hverandre. Så mange forskjellige personer kan ikke klare å dikte opp så detaljerte historier om navngitte overgripere når de ikke engang har kjent hverandre verken som barn eller voksne. Utenfor hjemmene forsto folk flest knapt at slike ting kunne forekomme. Taterbarna var helt nederst på rangstigen i samfunnet. Og på de lukkede institusjonene kunne pedofile regne med å operere fritt livet ut. Derfor søkte selvsagt denne gruppen seg til slike steder. Jeg synes ikke det kan være så vanskelig å se. Jeg nærer den fryktelige tanken at dette også kan ha noe å gjøre med den uforklarlig høye barnedødeligheten på visse institusjoner.

Og hvordan kan barn forsvinne sporløst fra misjonens varetekt? For aldri mer å bli sporet i samfunnet? Det er en fryktelig tanke, men assosiasjonene går til en viss kriminalsak i Belgia, sier Larsen.

Massegrav

— Vi vil få innsyn i datalister over kirkegårder der vi vet at folk av vårt blod ligger gravd ned. Vi har fått oppført en minnestein over offrene for forfølgelsen. Den står på Riss kirkegård i Oslo, og der samles vi 7. mai hvert år for å minnes dem. Der hvier offrene for lobotomi, kastrering og mange medisinske og psykiatriske eksperimenter. Vi har gjort denne dagen til en offisiell minnedag.

Medlemslistene til Romanifolkets Landsforening er hemmelige. Dette skaper

ate

**At mange tater oppfatter billighetserstatningene som et hån, syn
Penger kan ikke erstatte ødelagte liv. Les siste artikkel i Dagbladet**

Taterne
– folket som skulle utslettes

Dagbladet 29/10-97

” Taterbarna var helt nederst på rangstigen i samfunnet. Og på de lukkede institusjoner kunne pedofile regne med å operere fritt livet ut. ”

Leif Bodin Larsen

Romani-språket

Taterne har sitt eget språk, som minner om sigøynernes romanes.

Språket er mest i slekt med nordindiske dialekter og har innslag fra en rekke europeiske språk. Mange låneord fra Finland, Iran og Armenia inngår.

Romani har aldri vært noe skriftspråk, men har gått i arv muntlig. Ved å nekte språket brukt har det derfor vært forholdsvis lett å undertrykke utbredelsen av det.

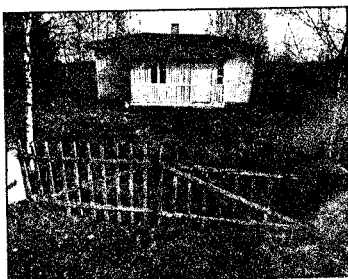
De fleste taterbarn i etterkrigstida har vært forsøkt utestengt fra å lære det.

Få har forsket i romani-språket, men det finnes to populære ordlister. Den ene laget av politimannen Oyvind Ribs-skog i 1945: «Hemmelige språk og tegn».

Betegnende nok var hans bok beregnet til undervisning på Politiskolen. Den nyeste er pinselende-

ren Ludvig Karlsens «Romani-folkets ordbok», 1993. I samarbeid med andre evangelister av taterslekt har Karlisen redigert en lang ordliste der man kan slå opp fra romani til norsk og omvendt, samt engelsk.

Karlisen skriver i sitt forord: «Mange av våre barn og unge klarer ikke å snakke romani. Slik vi gjør nå, skriver ned vårt språk, hjelper vi alle i vårt folk til å forstå sitt språk. Alle folk i hele verden har gitt ut sitt språk. Nå gjør også vi det.»

KULTURMINNE: Tater-Millas hus i Våler i Solør. Det har stått tomt etter den berømte taterkvinnens død. Nå vil Våler kommune gi huset som kulturminne til taterne. Foto: TOM MARTINSEN

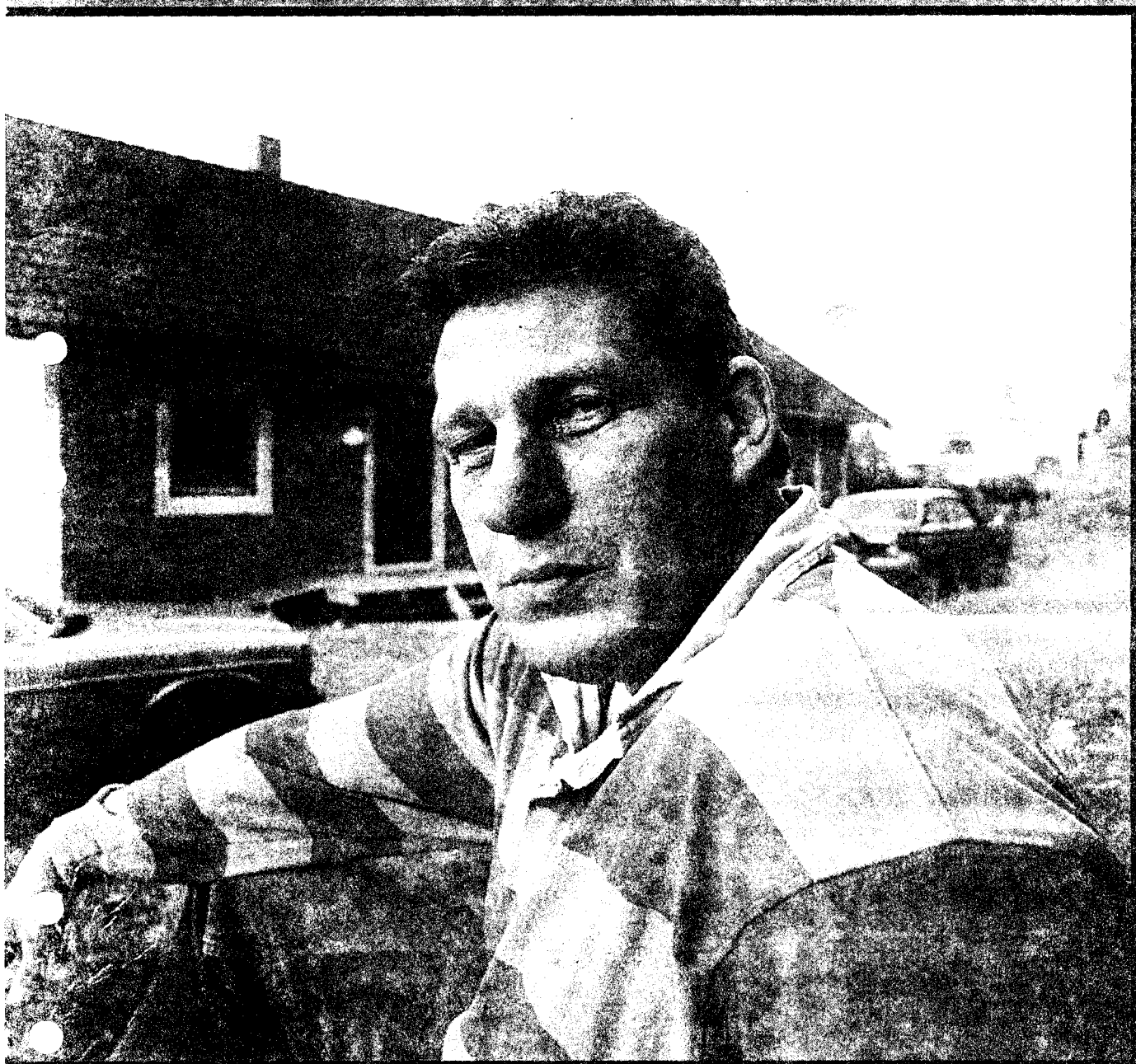

TATERNES TALSMANN: Det er ingen tilfeldighet at den tettvokste, stolte mannen med de klare meninger Bodin Larsen med tyngde.

VÅLER (Dagbladet): Leder av Romani-folkets Landsforening heter det i dag. «Taterkongene»s tid er forbi og Leif Bodin Larsen, som er taternes folkevalgte krigsherre, har alle sine skarpslippede kniver på en pyntevegg og bruker faks og mobiltelefon når romanifolket skal forsvares.

Mannen som sluttet å h

parets blotte nærvær, og ringte nødnummeret til politiet. bladets serie om taternes skjebne i Norge.

fra solgt huset. Nabohuset har stått tomt i to år. Så store fordommer overfor taterne som finnes her i Trondelag, finnes neppe andre steder, sier Karl Juliussen fra Levanger. Foto: BJORN-OWE HOLMBERG

– Rafto-prisen en anerkjennelse

TRONDHEIM (Dagbladet): – Vi håper dette er begynnelsen på noe, sier Rydberg-familien til at romanifolket tildeles Rafto-prisen. Overrekkelsen skjer 1. november i Bergen.

Av KJELL PERSEN

Mens jeg gikk på skolen, lærte jeg om demokrati og likeverd. Når jeg først tok inn over meg det som har skjedd med mitt folk og mine forfedre, var det et sjokk, sier Robert Rydberg.

Han, broren Roger og faren Gustav er ildsjeler i Romani Interesse-Organisasjon (RIO), og arbeider for at romanifolket skal få status som etnisk minoritet.

Formann Arnljot Strømme Svendsen i Thorolf Raftos stiftelse for menneskets rettigheter håper tildelingen fører til mer oppmerksomhet om romanifolket.

– Det har ennå ikke vært tatt et ordentlig oppgjør med hvordan romanifolket er blitt behandlet her i Norge. Prisen gir anledning til dels å se inn i oss selv og dels se over landegrensene, sier Strømme Svendsen.

1. november mottar professor Jan Hancock, som er attaché ved FN som romanifolkets observatør, årets Rafto-pris. Seremonien finner sted på Den nasjonale scene i Bergen.

ROMANI: Robert, Roger og Gustav Rydberg i Trondheim ser tildelingen av årets Rafto-pris som en anerkjennelse av romanifolket. Foto: BJORN-OWE HOLMBERG

Dagbladet

**I morgen:
Mannen som
sluttet å hate**

Tidligere artikler:

- Harald leter fremdeles etter fem av bestemorens barn (lørdag 25. 10)
- Tvangssterilisert som 12-åring (søndag 26. 10).
- I slaveleir med barna som gisler (mandag 27. 10).

**Noen ble skremt av det reisende ekte
Saken etterforskes av SEFO. Les Dag**

Taterne

– folket som skulle utslettes

Lagt i jern

TRONDELAG (Dagbladet): – Vi trakaseres fordi vi er tater, sier Karl Juliusen fra Levanger. I forrige måned ble han og kona lagt i jern av politiet i Rissa. Paret besøkte stedet for å selge dyner.

Av KJELL PERSEN og
FRANK HELGESEN

– For oss er det ikke noe poeng i å dra rundt i bil, drive med svindel og bli arrestert. Det eneste vi ønsker, er å klare oss sjøl. Vi vil ikke inn i systemet som klienter, sier paret.

Begge ønsker å flytte fra Levanger, etter at de ble lagt i jern av politiet i Rissa. Selv om de ikke hadde begått tyverier, ifølge politiet. Kona tør ikke stå fram, hun er redd dattera skal bli mobbet. Karl står fram. For det de opplevde i begynnelsen av september i år har gjort dem skremt.

– Vi hadde vært innom seks-sju steder. Ved hvert hus vi besøkte, presenterte jeg meg med førerkort og handelsbevis, og spurte folk om de ville kjøpe dyner. Ville de ikke, dro vi videre, sier Karl Juliusen.

Ble skremt

– Karl plagdes med brystsmerte, så vi dro ned til legesenteret, forteller Karls kone. Men noen eldre hadde åpen-

bart blitt skremt av det reisende ekteparets blotte nærvær, og ringt nødnummeret til politiet.

Lensmannen har seinere bekräftet at paret ikke hadde stjålet noe, men la til i et avisintervju at man måtte være skeptisk dersom fremmede ba om tabletter.

Ingen politifolk Dagbladet har vært i kontakt med, vil kommentere saken, siden den etterforskes av SEFO. Men det er på det rene at paret ikke er tidligere dømt.

Det var to sivilkledd fra Rissa lensmannskontor som pågrep dem, mens Karl skulle få ordnet med medisiner på legesenteret.

– Det var helt uvirkelig. Vi ble snudd om, og påsatt håndjern med hendene bak på ryggen – vi som aldri har blitt bøtelagt engang, sier Karl Juliusen.

– Gapestokk

Ved legesenteret stimlet folk sammen rundt politibilen. Karl og kona satt der i en snatt time, med hendene bak på ryggen.

FLYTTER: – Det skal bli vanskelig å

– Hvis vi var snille, skulle vi få håndjernene foran. Det var vi, håndjernene ble flyttet mens vi var på ferja inn til Trondheim. Dermed ble håndjernene enda mer som en gapestokk. Fornedrende. Det var det det var.

Karl fikk legehjelp, etter en natt på glattecelle. Han fikk ikke lov til å hjelpe kona med advokat. De følte seg enda mer mistrodd da politiet ikke viste interesse for å gå runden i husene de hadde vært i.

Saken etterforskes nå av Det særskilte etterforskningsorganet (SEFO), etter at Romani Landsforening i Norge anmeldte lensmannskontoret i Rissa for rasistisk forfølgelse.

Nektet å holde hest

Hesten var taternes venn og framkomstmiddel. Derfor ble kampen mot «omstreiferuvenet» også rettet mot dyreholdet.

I 1935 ble det fremmet forslag om forbud for tater å holde hest. Da gikk ikke forslaget igjennom, men i 1951 kom den såkalte «brigde i dyrevernlova»:

«Det er ulovleg for umstreifarar, når dei flakkar ikring, å bruka hest eller anna dyr til å frakte folk eller varer med eller å føra med seg

laushest.»

Gjennom denne korte formulering ble hele grunnlaget for de reisendes livsstil og kultur revet bort.

Hesteholdet var ikke bare grunnlaget for muligheten til å reise, hestehandel var også en av taternes mest kjente profesjoner. De reiste omkring på marke-

der, solgte og byttet hester. De var kjent som meget dyktige hestefolk og legendariske i hestehandel.

Mange var også profesjonelle hesteskjærere, det vil si at de gjellet hingster for bondene. De var ansett som eksperter på sykdommer og

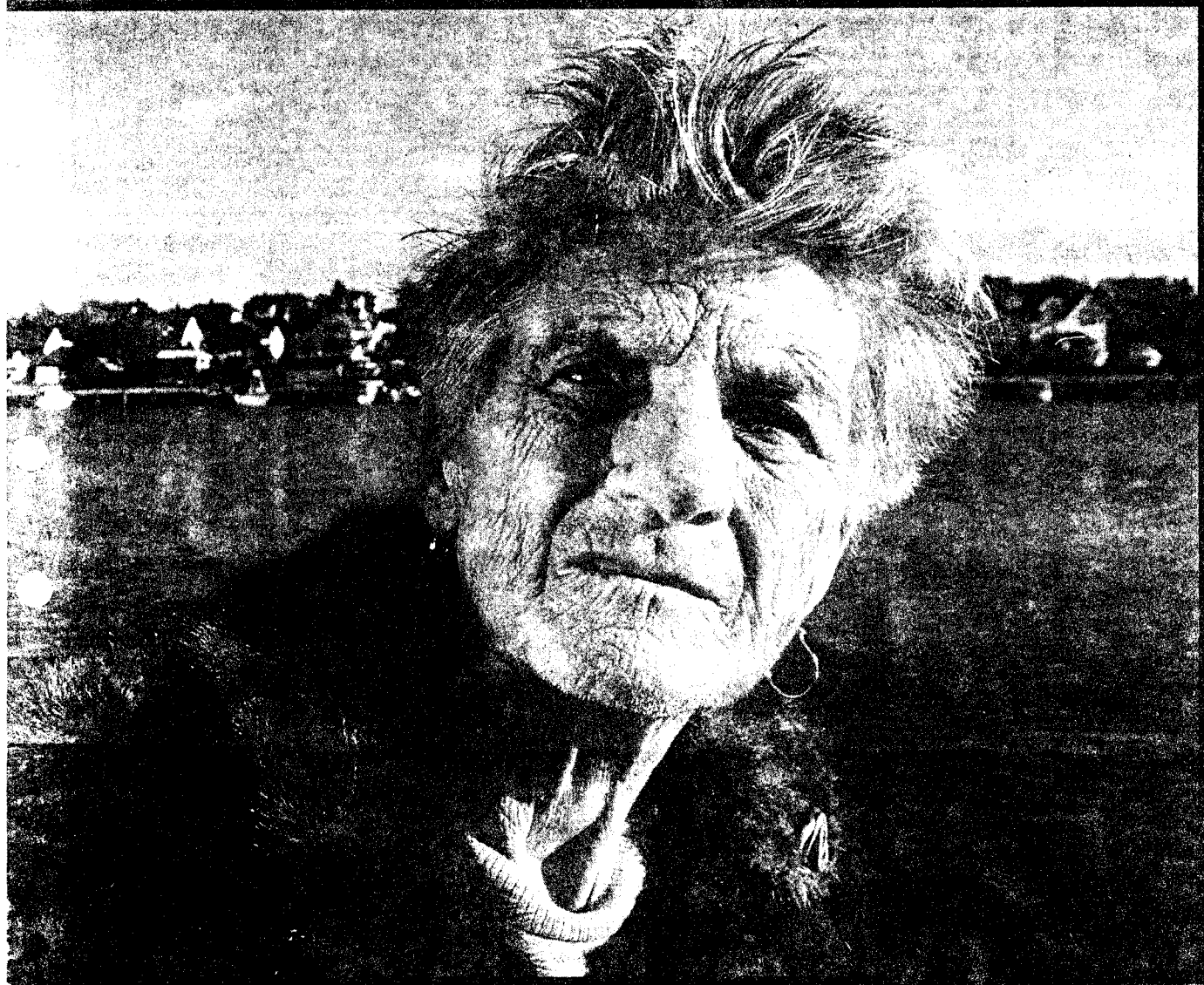

HESTEFOLK: Taterne var kjent som dyktige hestefolk.

skader både hos hest og krotter.

Bestemmelsen ble tatt ut av loven i 1974 fordi «denne livsstilen ikke finnes lenger».

Arbeidskoloni for å gjennomgå «kulturell avprogrammering».

Slik gikk det ikke, og i dag er hennes eneste tilknytning til vannet elva Glomma ved Fredrikstad. Der kan hun følge båtene med blikket på deres ferd mot havet. Foto: BJØRN-OWE HOLMBERG

De barna som gisler

og et nytt liv skulle begynne. De ble mot-tatt av en brysk bestyrer og tilvist hus-rom i et av de enkle, kalde husene i lei-ten.

Det var voldsomt strengt der. Alt var forbudt. Det var strengt forbudt å snakke romani. Alt håndverk var forbudt. Det var forbudt å drive handel. Det var forbudt å bære bart og hatt med vid brem. Ingen fikk ta imot besøk. All post ble kontrollert. Man måtte søke for å få gå på butikken. Selv å reise til Molde var strengt forbudt. Søndagsgudstjenesten hadde møteplikt.

Louise Pottersens barnetrygd ble kon-fiskert, og som «motytelse» fikk hun og barna kost, losji og klær, het det seg.

Evlø angst

Hver morgen ble alle husene kontrollert. Skuffer og skap ble inspisert. De sjekket om ungene var rene og påkledd. Det ble kontrollert at det ikke var støv på hyllene og at oppvasken var gjort riktig. Alle var livredd under kontrollen. Rødde for barnas skjebne. For det var dem det sto om: Hver dag klokka 10, sier Louise. «Ungene var like redd. De gikk i en slags skole, der det eneste som ble vektlagt var religion og

opplysning om kastrering, sterilisering og raselære. Lobotomi ble nøye forklart: «At slik ville det gå hvis ikke faterungene tok seg sammen i livet og ikke prøvde å bli folk.»

Mange barn ble så redd under lobotomi-foredraget at de tisset på seg. Og for slikt var det selvsagt harde straffer.

En vanlig måte å straffe en unge på var å slå ut ei hel vannbøtte, for så å komman-dere ungen til å tørke alt opp med en svamp. Eller man måtte stå i timevis og stirre inn i en naken lyspære. Innestenging i mørke kott var nesten en mildere form, mot dagevis i isolasjon. Nervøse barn som ikke engang forsto hvorfor de var på dette stedet, ble ytterligere ødelagt ved den stadige brølingen og kommande-ringen.

Fluktplaner

Mannen Lauritz syslet hele tida med fluktplaner. Men Louise avviste alle – de kunne ikke rømme fra ungene. Lauritz jobbet hardt som gardsarbeider, det eneste arbeid som var tillatt på Svanviken. Gardsarbeidet skulle omskolere latene til et jordbruksfolk. Mannfolkene var lite

vant til slikt arbeid. De hadde levd av fin-håndverk og handel hele sitt liv og vært si-ne egne herrer. Lauritz trodde til slutt at dette var en kamouflert dødsleir, en KZ-leir etter tysk mønster, og at det bare var et tidsspørsmål før vi alle skulle «forsvinne».

Han gikk fra forstanden, den stakkars mannen min, sier Louise. Men innerst inne hadde han jo rett: Om vi ikke skulle drepes fysisk, så var hele systemet inn-rettet på at vi skulle utslettes som folk og kultur.

Sånn sett skulle vi alle forsvinne. Louise Pottersen kom seg gjennom årene på Svanviken. Hun fikk beholde barna si-ne, og har kjempet for seg og sine et langt liv. Stoltheten og trassigheten fikk de aldri ut av henne. Denne største sorg er at hun er analfabet. Hun klarte tidlig å lære seg bokstavsammensetninger, hun oppfatter dem nærmest som bilder, som setter hen-ne i stand til å skjønne butikker fra hver-andre. Hva som er et offentlig kontor og hva som er posten, f.eks. Slik kan hun ta seg fram.

Hun stirrer vemodig på reporterens penn og notablogg: «Du kan skrive, du!» utbryter hun. «Ah, så fint det må være! For et fint liv du må ha!»

Dagbladet

i morgens

Ble lagt i jern

Tidligere artikler:

Harald leter fremdeles etter fem av bestemo-rens barn (lørdag 25. oktober) Tvangssterili-sert som 12-åring (son-dag 26. oktober)

Louise og hundrevis av andre taterne ble internert på Svanviken

Svanviken Arbeidskoloni

■ Arbeidskolonien ble anlagt i Eide, fire mil fra Molde, i 1908. Det var Norsk misjon blant hjemløse som stiftet og drev arbeidskolonien med statlige overføringer og midler.

■ Svanviken inngikk i en større plan som gikk ut på internering av taterne etter hvert som man fikk påskudd til å anbringe dem.

■ I leiren skulle mennene lære seg gardsarbeid, samtidig som de drev den store landbrukseiendommen som Svanviken var. Kvinnene skulle lære seg «norsk» atferd og morsrolle, bli husmor og helst religiøs. Barna ble truet, lokket og hjernevasket til å fortrengte sin opprinnelse og fornekte sine forfedre.

■ En leirleder ga tydelig uttrykk for funksjonen i et intervju på 60-tallet: «Det vi gjør er å utrydde et folks egenart. Vi prøver å losrive dem fra slekten som de har følt seg knyttet til med sterke band. Vi prøver å gi dem eiendom og forpliktelser, vaner og behov som ikke lar seg forene med omstreifertilværelsen som de er vant med og som deres forfedre har levd i i århundrer.»

■ Svanviken Arbeidskoloni ble nedlagt i 1986.

Ironisk nok er det taterne som i dag har overtatt styre og stell av den tidligere arbeidskolonien. Stedet er i dag et av mange rehabiliteringssentre for narkomane, drevet av stiftelsen Evangeliseret, Pinselæderer og tateren Ludvig Karlén leder denne stiftelsen.

” Vi hadde ikke noe valg. Enten Svanviken «frivillig» eller miste barna.

Louise Pettersen

ET LIV VED VANNET: Louise Pettersens framtid skulle ha vært i en skøyte på Vestlandet. Båten «Svanen» som var familiens stolthet og kær

I slaveleir med

ARBEIDSLAIR: Slik så Svanviken ut en gang på 1920-tallet. Et av de meget få bilder som finnes av stedet. Foto: LEVANG-RII MUSEUM

FREDRIKSTAD (Dagbladet): Svanviken arbeidskoloni i Eide på Nordmøre var i det ytre et pyntelig og sterkt religiøst miljø. Virkeligheten der var en annen. Mange trodde nok som Louises mann, Lauritz, at dette var en kamuflert dødsleir etter nazi-modell.

Av FRANK HELGESEN og KJELL PERSEN

Louise Pettersen tror ikke Lauritz var så langt fra sannheten.

– Det var slik ved Svanviken at leiren ikke trengte verken vakter, piggråd eller sinte hunder for at folk ikke skulle rømme. De gjorde det på en lur måte: Ungene ble holdt som gisler sammen med foreldrene.

Ungenes skjebne var den store trusselen. Hvis vi ikke rettet oss etter reglene

eller forsøkte å dra fra Svanviken, var valget klart: Da mistet vi foreldreretten til barna våre.

– Det var forferdelige år, minnes Louise, som i dag bor i et lite hus i utkanten av Fredrikstad. Hun kan fortsatt ikke lese eller skrive.

Harde tider, men vi måtte kjempe oss gjennom det. Jeg skjønnte at eneste måte å vinne på var å innrette seg så godt en kunne inntil ungene kunne klare seg selv. Jeg ville ikke at de skulle på barnehjem, der var det enda verre enn på Svanviken.

Louise kommer fra en reisende slekt som fordes i båt på Vestlandet. Som unge dro hun rundt sammen med foreldrene. Som gift reiste hun sammen med mannen Lauritz og fem barn.

Mannen ble syk mens de la ved Svanviken nord for Haugesund. Betingelsen for å få hjelp var at de frivillig dro til Svanviken Arbeidskoloni. Begge var imot, men innen raskt at de ikke hadde noe valg. Enten Svanviken – frivillig – eller miste barna.

– Det var en veldig vanskelig beslutning.

Familien kom til Svanviken en desemberdag i 1939. Båten «Svanen» var solgt

MISJONEN: Symbolet til Norsk misjon blant hjemløse. Misjonen ble lagt ned i 1987 etter 90 års drift.

MINNESTEIN: En gang i året samles taterne på Ris kirkegård i Oslo ved en minnestein over et ukjent antall tater som døde på Gaustad. På 40-tallet var dødeligheten i forbindelse med lobotomier innegre på over 30 prosent. Foto: HANS ARNE VEDLØG

LØRDAG DOKUMENTAR

hjem, men vi ble skilt fra hverandre. Misjonen splittet familiene, selv søsken fikk ikke vokse opp på samme barnehjem. Tretten måneder gammel ble jeg flyttet til Askviknes barnehjem sør for Bergen. Der var jeg, fra 1939 til 1951.

Haralds historie er ikke unik. Misjonen fjernet svært mange barn fra foreldrene, med loven i hånd. Harald vokste opp på ulike institusjoner rundt om i landet, under Misjonens og statens harde hånd. Hva opplevde han på Askviknes?

Vi gikk konstant sultne, det var regelrett sulteføring. Misjonen drev sine institusjoner så billig som ned til kr 3,60 pr barn i 1951, mens andre offentlige institusjoner drev med helt opp til i overkant av 18 kroner i døgnet. Jeg måtte stjele kraftfor for å stille sulten. Gjorde vi noe galt, hadde de avstraffelser som var tilpasset hva det enkelte barn fryktet mest. Min største frykt var sengestrafen, som man fikk hvis man tisset i senga. For øvrig var det drikkeforbud etter klokka 16.

Hva gikk sengestrafen ut på? Jeg måtte ligge i det våte sengetøyet i opptil tre døgn. Dette syntes jeg var så jævlig at jeg pleide å legge meg ned på knærne og be om nåde, men det hjalp ikke. Kroppen ble full av byller og sår, og så ble jeg spylt med iskaldt vann og skrubbet rein. Dagen etter ble jeg sendt på skolen.

Flore av skolens ansatte var bekymret. Volden barnehjemsbarna ble utsatt for, satte tydelige spor.

Det var armbrudd og blodutredelser. En lærerinne reagerte og henvendte seg til bestyrerinnen, men det hjalp jo ikke. Forholdene vi vokste opp under gjorde at vi ikke i det hele tatt var motivert for skolegang. Vi fikk nok med selve livet. Men etter hvert begynte vi å stille oss spørsmål om hvorfor vi var havnet her, og hvem vi var, sier Harald.

OVERVÅKING

I 1948 var han til flere måneders observasjon på Eikelund åndssvakkehjem, til tross for heftige protester fra barnelege Solheim i Bergen. Legen gikk sterkt ut mot Misjonens behandling av en gutt som var åpenbart åndssvak. 11 år gammel rømte han fra Askviknes. Han hadde bestemt seg for heller å dø enn å dra tilbake til barnehjemmet. Men han kom tilbake igjen etter tre måneder, og ble flyttet til et hjem for evnevikere i Trøndelag. Der var han til konfirmasjonsalderen. Dette oppholdet nektet Misjonen å betale for til den prisen Trondheim kommune forlangte. Saken gikk til rettslig inkasso. Harald mener dette er et tydelig eksempel på hvordan taterne måtte lide under Misjonens spærkniv.

Like etter at jeg var konfirmert, var jeg legdebarn på en gard i Østfold. Jeg ble satt til å luke ugras, og da sa kona på garden til meg: Du skal passe på å luke ut vekster som ikke har livets rett. Det får meg til å tenke på at pastor Lyngstad, som bestyrte Svanviken

OVERVÅKING: Etter at Riksarkivet åpnet for innsyn i arkivene etter Norsk misjon for hjemløse har Harald Marthinsen Viborg fått dokumentert at prester i Den norske Kirke drev med en omfattende overvåking av slekten hans.

mens besteforeldrene mine var der, fikk tvangssterilisert min mor i 1927. Samme dag jeg ble født, ble mor sterilisert - under dekke av at det var en blindarmoperasjon. Lyngstad ønsket ikke at min mor skulle sette flere barn til verden, forteller Harald.

Taterne, eller romani-folket som de også kalles, har en lang og smertefull historie fra de kom til Norge på 1600-tallet. Den gang var det dødsstraff for taternes ledere å vise seg i landet, og den som ga dem husly måtte betale bøter.

Så seint som i 1921 stonerte Sør Odal herredsstyre over et forslag om at ta

romani-kunne skytes hvis de kom innenfor kommunegrensene. I 1952 forbod et tillegg i dyrevernloven taterne å eie hunder, sammen med barnevernloven av 1956 og senere vergemålsloven av 1990, som førte til atskillelse av barn og foreldre, var dette de to største dødsstøtene mot taterkulturen.

Solneprest, Jacob Wahnem i Norsk Misjon for hjemløse hadde som kall å følge opp Stormingens vedtak. Taternes dømmet måtte løses av både stat og kirke.

Han hadde studert både myndighets- og taterregistre og tyske oppdrags- og ansattlister, og hadde slagplanen klar.

BARNA FORSVANT: Harald Marthinsen Viborg

I 1900, samtidig som vergemålsloven ble innført, åpnet Askviknes barnehjem dørene sine. Under Wahnems trossetning i Bergen da barna, berørte de slekten - bygde Misjonen seks institusjoner for barn og unge fram til 1929.

I tillegg ble to arbeidskolonier, som skulle tvangssoialisere taterne, reist: Svanviken i Eide på Nordmøre og Bergflott i Lier i Buskerud. Slik vergemålsloven fungerte, kunne barna tas hvis foreldrene nektet å bosette seg på arbeidskolonien eller ville flytte derfra. Her skulle taterne bli vist veien til Gud, og ikke minst lære å forstå arbeidets verdighet gjennom ulønnet tvangsarbeid.

På Svanviken ble taterne møtt med strenge forbud som var direkte rettet

VIL HA SVAR: Harald Marthinsen Viborg er tater og ble fjernet fra moren sin som nyfødt. Men Harald ønsker ikke medlidenshet. Det han vil ha, er et svar på hva som

LØRDAG
DOKUMENTAR

Av Kjell Persen,
 Frank Helgesen og
 Bjørn-Owe Holmberg (foto)

Han ble fjernet fra moren sin da han var nyfødt, og har hele sitt voksne liv leitt etter slektningene sine. Harald Marthinsen Viborg er en av få tater i Norge som har fått innsyn i sitt eget liv. Han har sett sin egen mappe, og fått dokumentert at prester i statskirken har drevet en omfattende overvåking av familien hans, helt tilbake til besteforeldrene.

En legeerklæring viser at besteforeldrene dine «søkte om opptagelse» i Svanvikens arbeidskoloni 20. mai 1910. I av-

snittet ser du på pasienten for kvinner blir bestemoren diskutert om hvor mange barn hun har. Hvis svaret er ni – Erklæringen understreker tydelig at barna, heldigvis, er god. Hva har skjedd med barna?

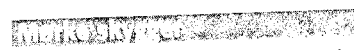
Vel, legen i erklæringen er det eneste beviset på at bestemorens barn bare forsvant. Kan du døde noen av dem tidlig. Men ingen av dem kunne og fortelle meg at barnedødeligheten var så høy at fem av ni barn døde, sier Harald Marthinsen Viborg.

I november 1991 åpnet Riksarkivet for innsyn i arkivene etter Norsk misjon blant hjemløse, det tidligere klanarbeidende arkiv i Norge. Det nå er i beholdning opplysninger om 200 til 300 tater. På i dag har

om lag 350 tater fått se de omfattende og til dels svært sensitive fortællingene misjonen har ført av 65 slekter, gjennom flere generasjoner.

Mange søsken og slektninger har de sist åra funnet sammen igjen, etter at misjonen spredde dem for alle vinder. Harald har funnet slektninger han ikke visste om. For et par år siden fant han og søskenbarnet Alvin hverandre. Etter å ha fått ut om lag 200 dokumenter fra Riksarkivet, har de klart å finne ut det meste om hva som skjedde med slekta.

Dokumentene etter Misjonen kaster mørke skygger langt inn i vår tid: De forteller om barnedødelighet, tvangssterilisering, lobota.